

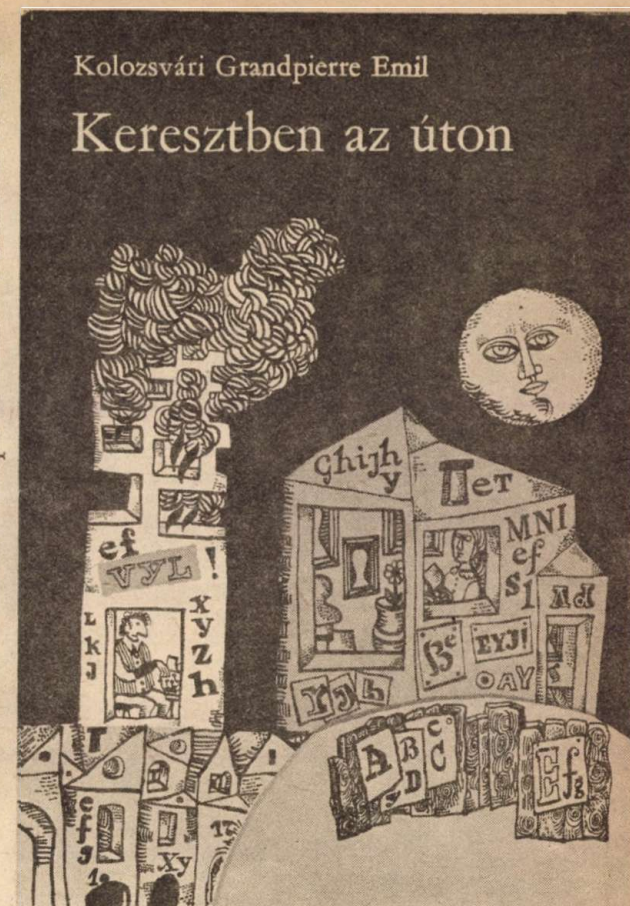
SZEMLE

Nyár van — diáknak, tanárnak több alkalma nyílik az olvasásra, az évközben elmulasztottak pótlására, és az újakkal, többek között a mai magyar irodalommal való ismerkedésre. A mai magyar irodalom azonban elég terjedelmes (néha meg éppen terjedős), még a nyomdai nehézségek mellett is sok könyv lát napvilágot, sok betű, ismert és ismeretlen szerzők művei özönlenek a vakációzóknak elé. A kritikának — azt hiszem — egyre nagyobb részt kellene vállalnia a fölhalmozódott olvasmányok elrendezésében, méghozzá nemcsak úgy, hogy ismerteti az egyes műveket, hogy megértevére az egy mű világát, az értékelés során a megértésre-megérettetésre tö-

rekszik — hanem úgy is, hogy határozott irányokat rajzol. S ha diákolvasókról van szó, akkor ilyen kritikusoknak kell — kellene — lennie a tanároknak is.

Az alábbi kis nyári lapozgatót ennek a gondolatnak és meggyőződésnek a jegyében állítottam össze, a *Könyvhétre* megjelent kiadványok közül ez alkalommal négy könyvet emelve a tanárok, s így remélhetőleg a diákok (különösen az érettebbek) figyelmébe.

A Könyvhétre megjelent újdonságok közül először egy nem is egészen „mai magyar” könyvet választok — egy különös összeállítást; olyasféleképpen szökták jellemezni az ilyen gyűjteményeket: csemege. Az *Írók a moziban* című antológiára gondolok. A kötetet Ke-

Kolozsvári Grandpierre Emil • Keresztben az úton

Kolozsvári Grandpierre Emil

Keresztben az úton

nedi János válogatta és szerkesztette, s bár nem tudom, milyen, mekkora anyagból rostált — választásait szerencsésnek érzem. Nemcsak kellems olvasmányokat tartogat ez a könyv, nemcsak a lapozgatásra-barangolásra ad jó lehetőséget — gondosan megtervezett, a kiszemelt téma sokféleségét sokszínűen érzékeltető, és mégis egységes, egyféle ízlést tükröző, szinte egyetlen esszévé tömörülő kötet. Lev Tolsztoj jövődőlésével kezdődik az összeállítás: „Meglátják, hogy az a kis zörgő masina a forgó fogantyújával forradalmat okoz majd az életünkben — az írók életében. Közvetlenül támadja meg az irodalom régi módszereit. Alkalmazkodnunk kell majd az árnyas vászonhoz és a hideg masinához.” A továbbiakban aztán nem ragad meg a könyv a kronológikus felépítés-

nél; témák, témakörök szerint csoportosít. Ez a rendezői elv teszi lehetővé és indokolttá, hogy egymás mellé kerüljön egy Krúdy írás és egy Vinokurov vers, vagy hogy egymást kövesse Csurka István prózája és Apollinaire verse.

A kötet főszereplője nem az író (vagy írók), hanem a film, a mozi, s ez azt jelenti, hogy mindenekelőtt a film problémáiról esik szó (különösen az utolsó két ciklusban követhető ez); természetesen az író érdeklődése, közeledése és főként a fogalmazás színvonala, a stílus — perdöntő. A könyv így amolyan „szellemi körképpé” tágul — a moziban, a moziból annyifelé nyílik kilátás.

Nem kísérlem meg a felsorolást: megemlíteni azokat az írásokat, amelyeket különösen figyelemre méltónak érzek. Ez hosszadalmas lenne, szinte lehetetlen. Nem

kísérlem meg felidézni és számonkérni azt sem, amit szívesen láttam volna még. Tudom, hogy az antológiák terjedelme korlátozott, s a gyűjtéssel csaknem egyenrangú nehézséget jelent az elhagyás. Ha a *Rendezők* című ciklusban például megörültem volna **Eörsi István** Milos Formanról írt esszéje mellett egy másik **Eörsi** írásnak, a talán még frappánsabb Menzleről szólónak — ez csupán az én esetleges tájékozottságomat jelzi. Talán amire külön is érdemes még kitérni, s felhívni a figyelmet: a kötet elkerüli a tematikus antológiák gyakori hibáját, a téma miatt nem nézi el a gyengébb minőséget, a rossz művet — az *Irók a moziban* című antológiában nagyszerű versek vannak például. (*Magvető Könyvkiadó*)

„... megalakultak a gyorskvasztó brigádok, zsebükben a napidíj, mentek falujárni. Az építési terveket bezárták a páncélszekrénybe a gondosan őrzött titkok közé, melyekről az ellenség nem szerezhet tudomást. A falvakat vidám nótaszó verte fel, a kulákok meghúzódtak a disznóólak mögött, s várták az alkalmat, hogy tökmagot egyenek, s úgy köpjék ki a héját, hogy minden kópés a demokrácia arcán csattanjon. Éber pártmunkások begyűjtötték a tökmaghéjat, s kosárszám hordták be a demokratikus rendőrségre.”

Egy bekezdést idéztem Kolozsvári Grandpierre Emil *Keresztben az úton* című szatírájától, az *Élve eltemetve, és mégse boldogan* című novellából, mert azt hiszem, ennél érzékletesebben nem idézhettem volna fel a könyv szemléletét, stílusát, egész közegét-világát. Mind a nyolc novella a személyi kultusz időszakában játszódik; a cselekmények, a történések azonban elég légiések és áttételesek —

a nyelvi-stiláris ötleteségek, vérbő leírások adják az igazán erős ízeket. Kolozsvári Grandpierre kifogyhatatlan az ötletekből; hadd álljon itt még egy példa, az ízebbek-szagosabbak közül: „Kezet ráztunk — írja a *Panglosszista elhajlásban* egy irodalmi kiválósággal való találkozás ecsetelésekor —, s én óhatatlanul rothadt kelkáposztára, avas birkaaggyúra s vaniliás porcukorral beszórt romlott lómájra gondoltam.”

Kifogyhatatlan az ötletekből, de mindig egyfélék ezek az ötletek; lényegében azonos mechanizmus szerint működnek, s talán ez az egysíkúság, a váratlanságok hiánya okozza, hogy a szatírák végül összemósódnak — olvasás után hamarosan elhalványodnak. (*Szépirodalmi Könyvkiadó*)

A **könyvheti** kiadványok közül kiemelkedik egy másik prózakötet, egy másik válogatás: **Örkény István Időrendben** című könyvében „leltárt” készített, és legkedvesebb, legfontosabbnak ítélt novelláit rendezte el. Az írások valóban időrendben követik egymást — egy-egy korszak, írói, történelmi korszak természetéből adnak izelítőt.

Különös felfedezni, hogy a *Fiatalkoromból* című ciklusban mennyire a kész, érett Örkényhang szól már. Az *Egyperces novellák*-ra emlékezhet a *Kereplő* például, ahhoz közelít a *Nagy Amál* is, s a morbiditást érintő, végletes, hátborgató *Tizenhárom* is. Az író szemlélete, közlelése, fanyar humora, kérlelhetetlen ironiája: mind-mind jelen van. Talán az író is ezt vette észre, erről vall a könyv fülszövegében: „Elcsodálkoztam, amikor kézbe vettem kezdő koromból megmaradt novelláimat. Amit már akkor — harminc évvel ezelőtt — elég jól tudtam, azt húsz évvel később mint-ha elfelejtettem volna, s csak nagyon lassan, rop-pant fáradságosan tanultam meg újra.” Ör-

ÖRKÉNY ISTVÁN időrendben

időrendben

Örkény
István

novellák

kény őszintesége megkapó — persze, könnyű neki! Megengedheti magának, hogy bevallja: rá is hatott a külvilág, egy történelmi, kultúr-történelmi korszak hipnotizálta, fárasztotta — megengedheti magának, mert jelentős, nagy írásokat is adott. Őszintesége így nem fölényes gesztus, történelmileg izgalmas dokumentummá változtatta gyengeségeit.

S mindez nem jelenti azt, hogy a közbülső korszakok írásai általában halványabbak. Mégis, hadd ugorjak, s hadd térjek ki csak az *Egyperces novellákra*, mert úgy érzem, ez a legjellemzőbb Örkény-világ, ez az ő műfaja, legkiáltóbb jellegzetessége, legsajátabb és sajátosabb műve. Az *Egyperces novellák* java bizonyára jókora fordulatot jelent a magyar próza nagykorúvá válásában is. Ha fel kellene sorolnom a legjobb — az általam legjobbnak ítélt — magyar prózai írásokat, az *Egyperces novellákat* azért is tenném az első helyek egyikére, mert *önálló, eredeti* alkotások. S mert szakít a magyar próza rossz hagyományával, talán a leghatározottabban, legrappánsabban mutatja fel minduntalan ezt a *tudatos* szakítást. Persze ezért is támadnak kétségeim: vajon hogyan fogadják a más hagyományokon nevelődött, más hagyományokat továbbí-

tó magyar tanárok például. Sajnos, a kérdés így vetődik fel először, pedig megfordíthatnánk, mondván: nem avult-e magyar tanításunk, vajon indokolt az, hogy középiskolában hetekig vagy akár csak órákig Jókai-hősök jellemét vizsgáljuk, boncolgatjuk, ahelyett, hogy a tizenévesek szemléletéhez, világához annyival közelebb álló egypercesek fíntorairól beszéljünk. Kimaradhat-e a nemzeti önvizsgálódás során *Az utolsó meggy-mag*, nem ez a korszerűbb hang, látásmód? Vagy *A nagy menetelés* minden erőltetett parafrázistól mentes modern meséje, a *Közvéleménykutatás* és a *Van választásunk* szűrésai, a filozófikus — Karinthy-hagyományokat továbbépítő — *Egy meghasonlott tulipán*, *Az autózó vezető* vagy a *Nincs semmi újság* és az *Önvizsgálat* címűek, amelyeket találmokra sorolok — nem ezeket kellene inkább tanítani a mai iskolákban? Az érzélgősség és hamis pátosz helyett itt inkább csak ironiát, sokszor a viccek világában otthonos, azokból merítő nyereséget és absztrakciókat kapunk — de éppen ezért úgy gondolom, az ilyenféle irodalom őszintébb, evlágibb embereket nevel. (*Magvető Könyvkiadó*)